

Velga LAUGALE

Liepājas Universitāte

FRAZEOLOĢISMU APGUVE AUGSTĀKAJĀ IZGLĪTĪBĀ: LINGVOKULTUROLOĢISKAIS ASPEKTS

Anotācija. Raksta mērķis ir pievērst valodu docētāju uzmanību bagātajam ikvienas valodas frazeoloģismu klāstam, kas tradicionāli valodas un kultūras apgūvē tiek izmantots minimāli. Vispārpieņemts ir atzinums, ka tieši frazeoloģija atspoguļo tautas kultūras īpatnības, jo valodas lietotāja ir pati tauta. Pētījuma **objekts** ir autores apkopotā pieredze darbā ar frazeoloģismiem vairākos studijuursos: leksikoloģijā, leksikostilistikā un praktiskajā latviešu valodā. Mūsdienās lingvistikai raksturīgs plašs izpētes spektrs. Svarīgu vietu tajā ieņem lingvokulturoloģiskā pieeja valodas vienību apgūvē. Jautājums par valodas un kultūras savstarpējiem sakariem ir aktuāls šodienas sabiedrībā, kurā arvien aktuālāka kļūst pasaules problēmu globalizācija. Līdz ar to rodas nepieciešamība ievērot gan dažādu tautu universālo, gan specifisko uzvedības raksturu. Tāpat tautu savstarpējos sakaros nepieciešams savlaicīgi apzināties situācijas, kurās var rasties liela iespējamība starpkultūru nesapratnei. Svarīgi ir noteikt kultūras vērtības, kuras ir komunikatīvās uzvedības pamatā. Augstākās izglītības līmenī šīs prasmes ir jāapgūst studentiem, kas dažādu iemeslu dēļ nokļuvuši citā kultūrvidē. Augstākajā izglītībā līdz 20. gs. 90. gadiem studenti vairāk tika rosināti uz valodas formu iegaumēšanu un vārdu nozīmju atklāšanu (visbiežāk – tulkojot), tikai 90. gadu beigās latviešu valodas kā svešvalodas apgūvē tika uzsvērts valodas semantiskais un praktiskais aspekts. Lingvokulturoloģiskās pieejas didaktiskā pamatvienība ir **lingvokulturēma**. Lingvokulturēma ir valodas un kultūras vienība, jo tajā apvienojas gan valodiskā nozīme, gan kultūrvēsture, kas pastāv ārpus valodas sistēmas. Lingvokulturēma var būt gan leksiska, gan sintaktiska vienība: vārds, vārdu savienojums, teikums, teksts (Gavriļina, Vulāne, 2008:21). Lingvokulturoloģiskā valodas analīze no izpētes viedokļa ļauj valodas vienības iedalīt trīs tipos: vārdi un izteicieni, kuri pilnībā sakrīt salīdzināmajās valodās; vārdi un izteicieni, kuri daļēji sakrīt salīdzināmajās valodās; vārdi un izteicieni, kuri nesakrīt salīdzināmajās valodās. Dažādi lingvokulturoloģiskie aspekti kopš 2005. gada ir arī Eiropas Frazeoloģijas biedrības realizēta projekta mērķis – noskaidrot nevis atšķirīgo, bet gan kopīgo, t. i., konstatēt frazeoloģijas daļu, kas ir kopīga Eiropas valodām. Līdzšinējie projekta rezultāti ļauj secināt, ka vienādi vai līdzīgi frazeoloģismi ir sastopami pat 50 dažādās valodās. Idiomas ar līdzīgu leksisko un semantisko struktūru ir sastopamas arī valodās, kuras nav ģenētiski radniecīgas un teritoriāli atrodas tālu cita no citas. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka katrai tautai ir sava specifiska kultūras pasaules aina, jo katrai tautai ir savs kultūrvēsturiskais ceļš uz to. Katras valodas frazeoloģismu kopums atspoguļo tās kultūrvēsturi, domāšanu un vērtības. Frazeoloģismi rosina saskatīt tekstā kulturoloģisku informāciju, tādējādi studentiem tiek dota iespēja izkopt komunikatīvo, valodas, sociokultūras un mācību kompetenci. Šīs iespējas ir aktuālas, ja grupā mācās vairāku tautību studenti, kas dažādu iemeslu dēļ nokļuvuši citā

kultūrvidē, jo viendabīgā kultūras vidē tās ir tikai formālas. Darbā ar frazeoloģismiem rodas arī **problēmas**: atšķirīgas frazeoloģismu teorijas; studenti nezina frazeoloģismus; zina, bet nelieto; nevar/ nedrīkst burtiski tulkot pārnestās nozīmes; dažādas asociācijas (piem., *sau-le*); dažāds konteksts arī vienam frazeoloģismam (*drosmīgs kā lauva, dusmīgs kā lauva*); frazeoloģismu ekspresivitāte jāapgūst īpaši. Lingvokulturēmu apguve rada jaunas **iespējas**: paplašināt vārdu krājumu apgūt savas valodas un kultūras mantojumu; apgūt citu kultūrvidi (katras tautas vērtības, stereotipi, uzvedības normas, runas etiķetes formulas, paražas, dzīvesveids u. tml.); bagātināt savstarpējo saziņu, respektējot kultūras mantojumu; radīt interesi/motivāciju gan valodnieciskiem, gan ekstralingvistiskiem pētījumiem. Šāda informācija bagātina abas puses, jo, valodas lietotāji kultūru sastatījumā, daloties pieredzē, apgūst citu tautu kultūrtradīcijas.

Atslēgas vārdi: frazeoloģismi, lingvokulturoloģija, lingvokulturēma, kompetence.

Ievads

Mūsdienās lingvistikai raksturīgs plašs izpētes spektrs. Svarīgu vietu tajā ieņem lingvokulturoloģiskā pieeja valodas vienību apgūvē. Jautājums par valodas un kultūras savstarpējiem sakariem ir visnotaļ aktuāls šodienas sabiedrībā, kurā arvien aktuālāka kļūst pasaules problēmu globalizācija. Līdz ar to rodas nepieciešamība ievērot gan dažādu tautu universālo, gan specifisko uzvedības raksturu. Tāpat tautu savstarpējos sakaros nepieciešams savlaicīgi apzināties situācijas, kurās var rasties liela iespējamība starpkultūru nesapratnei. Svarīgi ir noteikt kultūras vērtības, kuras ir komunikatīvās uzvedības pamatā.

Liepājas Universitātē starptautiskās studentu apmaiņas programmas ERASMUS ietvaros noslēgti divpusēji līgumi ar 47 Eiropas Savienības valstu augstskolām, daļa viesstudentu arvien biežāk izvēlas kā obligāto vai izvēles kursu apgūt latviešu valodu. Šī studiju kursa docētāja ziņā ir dot studentiem iespēju valodas apguves kursā izkopt komunikatīvo, valodas, sociokultūras un mācību kompetenci. Šīs iespējas ir aktuālas, ja grupā mācās vairāku tautību studenti, kas dažādu iemeslu dēļ nokļuvuši citā kultūrvidē, jo viendabīgā kultūras vidē tās ir tikai formālas. Tāpat ar interesi tiek veikti nelieli pētījumi studiju programmās „Baltu filoloģija un kultūra”, „Eiropas valodu un kultūru studijas” un „Ārējo sakaru vadība”.

Raksta **mērķis** ir pievērst valodu docētāju uzmanību ikvienas valodas frazeoloģismu bagātajam klāstam, kas tradicionāli valodas un kultūras apgūvē tiek izmantots minimāli. Pētījuma **objekts** ir autore apkopotā pieredze darbā ar frazeoloģismiem vairākos studijuursos: leksikoloģijā, leksikostilistikā un praktiskajā latviešu valodā. Pētījuma ierosmes pamatā ir Liepājas Universitātes asociētās profesores Larisas Pavlovskas monogrāfija „Русская фразеология в зеркале латышского языка” (1998) un M. Gavriļinas un A. Vulānes didaktiskais materiāls „Valodā veldzējas tautas dvēsele” (2008) sociokultūras kompetences satura īstenošanai *Pamatizglītības standartā latviešu valodā (1.–9. klase)*, tajā aplūkots viens no būtiskiem valodas apguves aspektiem – iespēja apgūt latviešu valodu kā kultūras sastāvdaļu. Teorētisko bāzi veido Latvijas valodniecības literatūrā paustās teorētiskās atziņas (A. Laua, E. Kokare), arī krievu valodnieku pētījumi

un atzinumi lingvokulturoloģijā (R. Frumkina, A. Hroļenko, V. Karasiks). Mūsdienu krievu valodniecībā ir virkne darbu, kas veltīti īpaši frazeoloģismu analīzei lingvokulturoloģiskā aspektā (piem., Брагина, 1999; Телия, 1998).

Augstākajā izglītībā līdz 20. gs. 90. gadiem studenti vairāk tika rosināti uz valodas formu iegaumēšanu un vārdu nozīmju atklāšanu (visbiežāk – tulkojot), tikai 90. gadu beigās latviešu valodas kā svešvalodas apgūvē tika uzsvērts valodas semantiskais un praktiskais aspekts.

Jāpiebilst, ka lingvokulturoloģija kā patstāvīgs virziens lingvistikā aizsākās tikai 20. gs. deviņdesmitajos gados, kad izveidojās un sāka strauji attīstīties jauna starpzinātņu nozare, kuras centrā ir **valoda** un **kultūra**. 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā vērojams lingvokulturoloģijas uzplaukums. Pēdējos 10 gados gandrīz visās Eiropas valstīs ir notikušas lingvokulturoloģijas konferences, pēc tām apkopoti un izdoti to materiāli un publikācijas. Nepieciešamību pēc šāda aspekta pētījumiem veicināja revolūcija valodniecībā, kura, kā raksturo valodniece R. Frumkina, „sākās tad, kad atklājās sava veida strupceļš: izrādījās, ka zinātnē par cilvēku nav vietas galvenajam, kas radījis cilvēku un viņa intelektu – kultūrai” (Фрумкина, 1996, p. 104).

Lai gan pats valodniecības virziens ir jauns, jāatzīmē, ka savos darbos idejas par to jau izteikuši ievērojamie krievu valodnieki V. Vinogradovs (*B. B. Виноградов*), ukraiņu izcelsmes slāvu filologs A. Potebņa (*A. A. Потенбя*), arī citi. Arī latviešu valodniece Elza Kokare savā monogrāfijā „Latviešu un vācu sakāmvārdu paralēles” (1988) citējusi un tulkojusi vācu mācītāja Gotharda Frīdriha Stendera (1714–1796) izveidotās latviešu gramatikas (*Lettisches Lexikon, 1789*) priekšvārda norādi, ka tos „nepieciešams labi iepazīt, jo tie kopīgā sadzīvē bieži sastopami un ļoti labi atsedz latviešu ģēniju un domāšanas veidu un jo sevišķi tajos valdošo lakonisko stilu, turklāt parasti tie ir ar sevišķi nozīmīgu jēgu.” (Kokare, 1988, p. 7). Pasaules uztvere, kas ietverta sakāmvārdos un frazeoloģismos, atnes līdz mūsdienām priekšstatus, kas veidojušies pasaules kultūras apzināšanā katrai tautai.

Tādējādi idejas par kultūras un valodas apvienošanu ir auglīgas mūsdienu lingvistikā. Tās, ja nespēj radīt jaunas zināšanas, tad jaunu ievirzi dažos tradicionālos aspektos gan sniedz, tajā skaitā arī skolu un augstskolu sistēmā. Filologs Vladimirs Karasiks uzsver, ka humanitāro zinātņu attīstībā liela nozīme ir saistībai ar citām zinātnēm, kā psiholoģiju, socioloģiju, etnogrāfiju, kulturoloģiju (Карасик, 2004, p. 390).

Tā kā lingvokulturoloģija ir samērā jauna valodniecības nozare, ir virkne darbu, kuros tiek precizēta šīs zinātnes terminoloģija un izstrādātas tās metodes. Pēc Aleksandra Hroļenko (*Хроленко А. Т.*) domām, viens no galvenajiem virzieniem ir frazeoloģismi, kur par analīzes objektiem kļūst atsevišķi vārdi saistībā ar citiem vārdiem. **Vārds ir pasaules konceptualizācijas fakts, tā sasniegumu rezultāts, garīgās, materiālās vai mākslas kultūras vārds.** Autors uzskata, ka vārdu saistījums dalāms – pastāvīgajos un epizodiskajos. Pastāvīgais vārdu saistījums raksturo pasaulesredzējumu, bet epizodiskais – pasaulesredzējuma attīstības punktus (Хроленко, 2004, p. 72).

Lingvokulturoloģiskās pieejas didaktiskā pamatvienība ir **lingvokulturēma**. Lingvokulturēma ir valodas un kultūras vienība, jo tajā apvienojas gan valodiskā nozīme, gan kultūrjēga, kas pastāv ārpus valodas sistēmas. Lingvokulturēma var būt gan leksiska, gan sintaktiska vienība: vārds, vārdu savienojums, teikums, teksts (Gavriļina, Vulāne, 2008, p. 21).

Runājot par lingvokulturoloģijas galveno problēmu, t. i., par starpkultūru nesakrītību, valodnieks V. Karasiks nosaka šīs zinātnes uzdevumus. Tās izpētē ietilpst:

- priekšmeti un parādības, kas ir unikālas atsevišķai kultūrai,
- konkrētas tautas uzvedības specifika,
- mīti, leģendas, teikas, sakāmvārdi un parunas, kā arī citas folkloras formas,
- bērnu skaitāmpantiņi, vārdi no dziesmām un multiplikācijas filmām, ievērojamu cilvēku izteicieni utt.,
- nacionālie simboli (Карасик, 2004, p. 390).

Lingvokulturoloģiskā valodas analīze no izpētes viedokļa ļauj valodas vienības iedalīt trīs tipos:

- 1) vārdi un izteicieni, kuri pilnībā sakrīt salīdzināmajās valodās;
- 2) vārdi un izteicieni, kuri daļēji sakrīt salīdzināmajās valodās;
- 3) vārdi un izteicieni, kuri nesakrīt salīdzināmajās valodās.

Problēmas darbā ar frazeoloģismiem

Nevienmēr, konstatējot atšķirības valodā, ir iespējams precīzi noteikt, vai konkrētā valodas vienība ir frazeoloģisms. Tā kā dažādās valodās ir atšķirīgas frazeoloģismu teorijas un nav īsti vienotas koncepcijas par to, kas ir frazeoloģismi un „nefrazeoloģismi”, šajā rakstā par frazeoloģismiem tiek uzskatītas stabilas leksikas vienības, kuru nozīme ir runātājam labi zināma un kuras runājot tiek reproducētas, nevis konstruētas. Valodniece Velta Rūķe-Draviņa uzsver, ka dzimtās valodas runātāji frazeoloģismus lieto spontāni un automātiski, nedomājot par atsevišķo vārdu nozīmi un nedarinot tos katru reizi no jauna (Rūķe-Draviņa, 1992, p. 147). Strīdīgs ir jautājums par frazeoloģijas apjomu – vai sakāmvārdus un parunas ietilpināt frazeoloģijā vai atstāt ārpus tās? E. Kokare uzsver, ka sakāmvārdi un parunas pa lielākai daļai ir frazeoloģiski veidojumi (Kokare, 1980, p. 5).

Apkopojuot studentu aptaujas rezultātus, var secināt, ka nereti studentu zināšanu pašvērtējums nesakrīt ar reālo, kaut gan vispārīgā (nojausmas) līmenī viņi diezgan veiksmīgi tikuši galā ar frazeoloģismu skaidrošanu. Tāpat praksē konstatēts, ka izpratne par frazeoloģismu lietošanu un to vietu latviešu kultūrā ir nepilnīga, arī filoloģijas studenti no 4000 „Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā” ievietotajiem frazeoloģismiem (kopējais ekscerptu skaits kartotēkā ir aptuveni 120 000) zina nelielu daļu, bez tam lielākoties tie ir tikai pasīvajā leksikā (Laua, 2000, p. 5). Lai savu valodu veidotu krāsaināku, izteiksmīgāku, saturiski bagātāku jāzina arī frazeoloģismi.

Lingvokulturoloģiskie aspekti

Studentiem interesants ir jautājums, kā vērtēt frazeoloģiskās paralēles vairākās valodās. Profesors Andrejs Veisbergs uzskata, ka ir iespējama vienādu frazeoloģismu veidošanās vairākās valodās neatkarīgi vienai no otras: „Teritoriālā tuvība, līdzīgie dabas un sadzīves apstākļi, cilvēka uztveres un mentalitātes universālās iezīmes padara šādu iespējamību ļoti ticamu. Sevišķi tas attiecas uz vienkāršiem, neizvērstiem frazeoloģismiem, somatiskām un komparatīvām vienībām” (Veisbergs, 1988, p. 139). Jaunākie pētījumi daļēji apstiprina A. Veisberga secinājumus.

Eiropas Frazeoloģijas biedrība kopš 2005. gada realizē projektu, kurā iekļauts līdz šim nepieredzēti liels valodu skaits (to vidū ir arī latviešu valoda). Projekta mērķis ir noskaidrot nevis atšķirīgo, bet gan kopīgo – konstatēt frazeoloģijas daļu, kas ir kopīga Eiropas valodām. Līdzšinējie projekta rezultāti ļauj secināt, ka vienādi vai līdzīgi frazeoloģismi ir sastopami 30, 40 un pat vairāk nekā 50 dažādās valodās. Idiomas ar līdzīgu leksisko un semantisko struktūru ir sastopamas arī valodās, kuras nav ģenētiski radniecīgas un teritoriāli atrodas tālu cita no citas. Projekta īstenotāji ir izdarījuši vairākus būtiskus secinājumus:

- 1) noteiktu idiomu esamība valodā nav atkarīga ne no valodā lietotā alfabēta (latīņu alfabēts vai kirilica), ne no reliģijas, pie kuras pieder vairums valodas runātāju;
- 2) valodu ģenētiskā radniecība nenozīmē, ka tajās noteikti ir vienādas idiomas;
- 3) pētījums neapstiprina pieņēmumu par angļu valodas spēcīgo ietekmi uz Eiropas tautu frazeoloģiju.

Lielai daļai Eiropas valodās izplatīto idiomu ir paralēles arī latviešu valodā. Daudzās valodās eksistējoši ekvivalenti frazeoloģismi ir nevis aizguvumi, bet atšķirīgās valodās notikušas savstarpēji neatkarīgas metaforizācijas rezultāts (Smiltēna, 2008, p. 159–164).

Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka katrai tautai ir sava specifiska kultūras pasaules aina, jo katrai tautai ir sava kultūrvēsturiskais ceļš uz to. Katras valodas frazeoloģismu kopums atspoguļo tās kultūrvēdi, domāšanu un vērtības. Latviešu frazeoloģismi tieši nosauc latviskajai kultūrvēdi raksturīgus, savdabīgus jēdzienus. Piemēram, latviskie frazeoloģismi *izskrien kā vilks caur Rīgu, līst kā pa Jāņiem, pazūd kā žīds pa Miķeļiem* u. tml. „Latvietis smaida kā mēness, bet krievu cilvēks – kā nospodrināts patvāris. *Neviens ar savu patvāri uz Tulu nebrauc, saka krievi, bet latvieši šo pašu spriedumu pauž teicienā *Neviens audeklus uz Piebalgu neved,*” saka valodniece Sarma Kļaviņa. Viņa uzsver: „Nosaucot parādību vārdā, dažādas tautas var pievērst uzmanību atšķirīgām tās pazīmēm, tādējādi var veidoties atšķirīgi vārdu tēli, kas katrs savā veidā virza uztveri, izraisa citādas asociācijas un nosaka vārdiem citu poētisko izmantojumu” (Kļaviņa, 1997).*

Nozīmes nacionālā specifika, salīdzinot divu tautu frazeoloģismus, spilgti saskatāma salīdzinot, piem., latviešu frazeoloģismu *kost pirkstos* – ļoti nožēlot izdarīto, būt izmisušam, dusmoties (Laua, 2000, p. 931) ar atbilstošo krievu valodas frazeoloģismu ar šo pašu nozīmi, tikai tas skan – *локти кусать* (Павловская, 1998, p. 171). Neatbilstmes tulkojumā parasti rada interesi arī par ekstralingvistiskajiem apstākļiem, kas ir frazeoloģisma pamatā, sal.: *стрелянный воробей* – *vecs buks*, *считать ворон* – *zvirbuļus skaitīt*, *белая ворона* – *baltais zvirbulis*; *котлету сделать* – *samalt miltos*, *знает кошка, чьё мясо съела* – *suns zina, ko ēdis*.

Īpašu uzmanību prasa frazeoloģismi, kuru pamatā ir pārnestās nozīmes. Neiespējami bez papildu zināšanām iztulkot krieviski latviešu frazeoloģismu *vīrs kā ozols*, jo krievu valodā ar ozola cietību un stiprumu ir salīdzināts nevis augums, bet cilvēka galva un burtiskais tulkojums nozīmē '*mulķis, stulbenis*'. Arī kāda Liepājas studenta atbilde viesstudentam, kurš latviešu valodu tikai mācās – *gaidi ar maisu* – (ar nozīmi 'gaidīt veltīgi') lika vilties cerībā doties uz veikalu.

Retāk sastopami semantiskie okazionālismi, kad frazeoloģismu lieto ar citu nozīmi, piemēram, frazeoloģisms *likt uz zoba* lietots nevis ar parasto nozīmi 'ēst', bet ar nozīmi 'asi vērsties pret kādu' (Laua, 1992, p. 44–45).

Jaunas nozīmes vecie frazeoloģismi iegūst arī mūsdienās. Piemēram, frazeoloģisms *zelta rokas* ar nozīmi 'labs speciālists' no 2006. gada saistībā ar toreizējo Veselības ministru Āri Auderu tikai Latvijā tiek lietots ar nozīmi 'ņemt kukuļus'.

Jaunas asociācijas un, iespējams, arī nozīmes veidojas ne tikai atsevišķiem vārdiem, bet arī frazeoloģismiem. Mācoties frazeoloģismus, var konstatēt, ka to tradicionālās nozīmes noveco, piem., „frazeoloģismu *justies kā mājās* parasti lieto, ja kāds jūtas labi, nepiespiesti, omulīgi, ja viss ir zināms, ierasts (Laua, 2000, p. 637). Šī brīža sociālajā situācijā, kad daļa iedzīvotāju dzīvo ļoti grūtos apstākļos, kad daudzas ģimenes ir nelabvēlīgas un kad vienīgā iespēja bērnam labi justies (t. i., labāk kā mājās) ir bērnudārzā vai skolā, šī frazeoloģisma lietošana svētku uzrunā un solījums vecākiem, ka „*darīsim visu, lai jūsu bērni var pie mums justies kā mājās*”, rada pārdomas par to, vai frazeoloģisms šajā situācijā izvēlēts pareizi” (Laugale, 2008, p. 44).

Asociāciju atšķirības var rasties arī klimatisku apstākļu ietekmē, piem., *sauļe* latviešu studentiem parasti asociējas ar kaut ko mīļu un siltu, par to liecina arī Latvijas pirmsskolas iestāžu nosaukumi, jo 19 no tiem simboliskais nosaukums ir „Saulīte”. Studentes no Turcijas stāsta, ka *sauļe* ir karsta, visu kaltē, dedzina, tādēļ nav mīļa. Savukārt „Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā” konstatētie nozīmes skaidrojumi studentiem ir sveši, sal.: 1) ļoti daiļš, skaists; 2) *novec. pavisam skaidrs, neapšaubāms; morāli tīrs* (Laua, 2000, p. 822).

Dažāds konteksts iespējams arī vienam frazeoloģismam, tādēļ komunikācijas akta dalībnieku kopīga konteksta zināšanas var rasties pārpratumi, piem., ja kāds saka – *tu šodien esi kā lauva*. „Latviešu valodas frazeoloģijas vārdnīcā” šķirkļa frazeoloģismam konstatēti 3 atšķirīgi nozīmes skaidrojumi, sal. ***kā lauva*** – 1) ļoti drosmīgi, ar lielu intensitāti, enerģiju; 2) nikni, dusmīgi; 3) ļoti stiprs (Laua, 2000, p. 595).

Svarīgi ir ne tikai saprast, ko saka. Būtiski ir zināt, **ko** teikt, **kad**, **kam**, **kādēļ** un kuru no frazeoloģismiem izvēlēties, sal.:

sarkana kā roze – parasti saka *zied kā roze* par jaunu, skaistu sievieti, par sārziem vaigiem (Laua, 2000, p. 1080);

sarkans kā vēzis – saka, ja cilvēks (parasti vīrietis) ir ļoti nosarcis vai tā seja spēcīga (parasti negatīva) pārdzīvojuma dēļ kļuvusi ļoti sarkana, ja kādam no aukstuma vai karstuma ir sarkana āda (Laua, 2000, p. 1353);

sarkans kā biete – saka, ja kāds stipri nosarkst, ir ļoti nosarcis (Laua, 2000, p. 138);

sārts kā ābols – veselīgs, sārts, apaļiem vaigiem (Laua, 2000, p. 12).

Frazeoloģismu ekspresivitāte jāapgūst īpaši, dzimtās valodas lietotājiem tā parasti grūtības nesagādā. Uzskatāmi šis nozīmes papildkomponents ieraugāms frazeoloģiskajās sinonīmu rindās un nosakāms, izmantojot frazeoloģismu vārdnīcas, piem., *nomirt - aizmigt mūžīgā miegā; aiziet viņā saulē; nolikt savu galvu; nolikt karoti; lauzt kaklu; atstiept kājas*.

Lingvokulturēmu apguve nepšaubāmi rada jaunas iespējas valodu apguvē

1. Būtiska ir iespēja paplašināt vārdu krājumu. Ja frazeoloģismi (t.i. vārdi) tiek iepazīti reizē ar stāstu, tie labāk paliek atmiņā.

2. Dzimtās valodas lietotājiem šī ir iespēja apgūt savas valodas un kultūras mantojumu.

3. Apgūt citu kultūrvīdi (katras tautas vērtības, stereotipi, uzvedības normas, runas etiķetes formulas, paražas, dzīvesveids u. tml.)

4. Lingvokulturoloģiska informācija savstarpējā saziņā, respektējot kultūras mantojumu, bagātina abas puses, jo, valodas lietotāji kultūru sastatījumā, daloties pieredzē, apgūst citu tautu kultūrtradīcijas.

5. Vispārpieņemts ir atzinums, ka tieši frazeoloģija atspoguļo tautas kultūras īpatnības, jo valodas lietotāja ir pati tauta. Vēlme iepazīt labāk savu (vai citu) tautu var radīt interesi/motivāciju gan valodnieciskiem, gan ekstralingvistiskiem pētījumiem.

Literatūra

Gavriļina, M., Vulāne, A. (2008). *Valodā veldzējas tautas dvēsele*. Rīga: Mācību grāmata.

Kļaviņa, S. *Par valodas un kultūras attieksmēm jeb Valoda kā spogulis, loga rūtis un krūze*. Interneta adrese: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=157&id=366>. Vietne apmeklēta 2011. gada 1. decembrī.

Kokare, E. (1988). *Latviešu un vācu sakāmvārdu paralēles*. Rīga: Zinātne.

Kokare, E. (1980). *Latviešu un lietuviešu sakāmvārdu paralēles*. Rīga: Zinātne.

Laua, A. (1992). *Latviešu valodas frazeoloģija*. Rīga: Zvaigzne.

- Laua, A., Ezeriņa, A., Veinberga, S. (2000). *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Laugale, V. (2008). Par vārda izvēli saziņā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 3, 38–45. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Rūķe-Draviņa, V. (1992). Frazeoloģismi Kārļa Ieviņa romānā „Putras Dauķis”. *Valodas jautājumi: rakstu krājums*. Rīga: Avots.
- Smiltēna, M. (2008). Eiropas un pasaules tautu valodās izplatītu frazeoloģismu paralēles latviešu frazeoloģijā. *Vārds un tā pētišanas aspekti*, 12 (1), 159–167. Liepāja: LiePA.
- Veisbergs, A. (1988). Vācu cilmes frazeoloģija latviešu valodā. Iš *Valodas aktualitātes 1988*, 138–147. Rīga: Zinātne.
- Брагина, Н. Г. (1999). „Фрагмент лингвокультурологического лексикона (базовые понятия)”. *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки русской культуры, 131–138.
- Павловская, Л. Г. (1998). *Русская фразеология в зеркале латышского языка*. Лиепая: ЛПА.
- Филипченко, М. П. (2009). *Пословицы и поговорки народов мира*. Москва: Сова.
- Фрумкина, Р. М. (1996). *Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология?* Москва: ГУ ВШЭ.
- Хроленко, А. Т. (2004). *Основы лингвокультурологии*. Москва: Академический Проект.
- Карасик, В.И. (2004). *Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография*. 2-е изд. Москва: Гнозис.
- Телия, В. Н. (1996). *Русская фразеология: семантические, прагматические и лингвокультурологические аспекты*. Москва: КГУ.

Velga LAUGALE

Liepājas University

ACQUIRING PHRASEOLOGY IN HIGHER EDUCATION: LINGUA-CULTURAL APPROACH

Summary. The article aims at drawing the attention of language teachers to a huge number of phraseologisms which exist in every language and which are traditionally rarely used while teaching and learning languages and cultures. The fact that phraseology shows the features of folk culture is now widely accepted. The **subject** of the research is the experience of the author, namely, the investigation of phraseologisms related with lexicology, the stylistics of lexis and Latvian language for practical uses. These days a wide range of investigation is characteristic of linguistics. Lingvo-culturologic viewpoint to the learning of units of speech takes an important part in the investigations. The question of interaction between language and culture is nowadays relevant in our society, which experiences the growth of global problems, therefore, it is becoming essential to consider the versatility and particularity of behavior of different nations. Looking at relations between different nations, it is important to foresee potential cultural misunderstandings. It is also important to determine cultural values which form the basis for communicational behavior. In higher education institutions these skills are obligatory for students who, for various reasons, get into different cultural environments. Until 1990 students were encouraged to memorize word forms and to unpack

the meaning of words (usually by means of translation) and only at the end of the 90's the semantic and practical aspects of speech were highlighted in the process of teaching Latvian as a foreign language. The main unit of lingvo-culturologic viewpoint is **lingvocultureme**. Lingvocultureme belongs both to language and culture, as it unites the meaning of language and culture which exists outside the boundaries of the language system. Lingvocultureme may be the unit of both lexis and syntax: a word, a phrase, a sentence, a text (Gavrilina, Vulane, 2008, pp. 21). According to lingvo-culturologic language research, linguistic analysis allows to divide units of language into three types: words and sayings which totally coincide in the languages compared; words and sayings which partially coincide in the languages compared; words and languages which do not coincide in the language compared. Since 2005 various aspects of lingvo-culturology have also been the subject of the project which is carried out by the European Society of Phraseology. The aim of the project is to discover the similarities rather than differences, i.e. to find the part of phraseology which is common for European languages. The results of the previous project show that identical or similar phraseologisms can be found in nearly 50 languages. Idioms with similar lexical and semantic structure can be found even in languages which are not genetically connected and whose areas of usage are distant from each other. It is important to note that each nation has its own cultural vision of the world and a cultural-historic way. In the phraseologisms of each language the culture, the way of thinking and values of each nation are conveyed. Phraseologisms in texts encourage students to search for culturologic information, through which students can develop their communicative, language, socio-cultural and learning competences. These opportunities are important in the cases when students who get into different cultural environment for various reasons and who have different nationalities study in one group (in homogeneous cultural environment these opportunities are formal). Various **problems** are possible while learning phraseologisms: different theories on phraseologisms; students do not know phraseologisms; students know phraseologisms, but do not use them; it is impossible to translate the figurative sense of some words literally; different associations (e.g. *sun*); the same phraseologisms are used in different contexts (e.g. *as brave as a lion, as angry as a lion*); students need to learn the expressiveness of phraseologisms. While learning lingvoculturemes new **opportunities** are created: to develop lexis; to get familiarized with the heritage of your own language and culture; to know more about different cultural environment (the values, stereotypes, norms of behavior, speech etiquette, customs, way of living, etc. of each nation); enrich intercommunication paying respect to cultural heritage; to motivate language users to take interest in linguistic and extralinguistic research. Such information will enrich both sides, as language users who share their experience learn from the cultural traditions of other nations.

Keywords: idioms, lingvo-culturology, lingvocultureme, competences.

Velga LAUGALE

Liepojas universitetas

FRAZEOLIGIZMŲ ĮSISAVINIMAS AUKŠTOJOJE MOKYKLOJE: LINGVOKULTŪROLOGINIS ASPEKTAS

Santrauka. Straipsnio tikslas – atkreipti kalbų dėstytojų dėmesį į kiekvienos kalbos frazeologizmų gausybę, kuri, mokantis kalbos ir kultūros, tradiciškai vartojama minimaliai. Dabar jau visuotinai pripažįstama nuomonė, kad būtent frazeologija parodo liaudies kultūros ypatumus. Tyrimo **objektas** yra autorės sukaupta patirtis – frazeologizmų tyrinėjimai, susiję su leksikologija, leksikos stilistika ir praktine latvių kalba. Šiandien lingvistikai būdingas platus tyrimų spektras. Svarbią vietą užima lingvokultūrologijos požiūris į kalbos

vienetų mokymāsi. Kalbos ir kultūros sāveikos klausimas šandien aktualus visuomenēje, kurioje didēja pasaulio problēmų globalizācija, todēl tampa bŭtina atsižvelgti į įvairių tautų elgesio universalumą ir specifikā. Žvelgiant į tautų tarpusavio ryšius reikia suprasti, kokiose situacijose potencialiai gali atsirasti kultūrinis nesusipratimas. Svarbu nustatyti kultūrinės vertybes, kuriomis pagrįstas komunikacinis elgesys. Aukštosiose mokyklose šie įgūdžiai privalomi studentams, dēl įvairių priežasčių atsidūrusiems kitoje kultūrinėje aplinkoje. Iki XX a. 10 dešimtmečio studentai buvo labiau raginami įsidēmėti žodžių formas ir atskleisti žodžio reikšmę (dažniausiai – vertimu), ir tik dešimtmečio pabaigoje latvių kaip užsienio kalbos mokymo procese buvo pabrėžtas kalbos semantinis ir praktinis aspektas. Pagrindinis lingvokultūrologinio požiūrio vienetas – **lingvokultūrema**. Lingvokultūrema – ir kalbos, ir kultūros vienetas, nes ji sujungia kalbos reikšmę, ir kultūros prasmę, egzistuojančią už kalbos sistemos ribų. Lingvokultūrema gali bŭti ir leksinis, ir sintaksinis vienetas: žodis, žodžių junginys, sakiny, tekstas (Gavrilina, Vulane, 2008, p. 21). Remiantis lingvokultūrologiniais kalbos tyrimais, lingvistinė analizė leidžia suskirstyti kalbos vienetus į tris tipus: žodžius ir posakius, kurie lyginamose kalbose visiškai sutampa; žodžius ir posakius, kurie lyginamose kalbose sutampa tik iš dalies; žodžius ir pasakymus, kurie lyginamose kalbose nesutampa. Įvairūs lingvokultūrologijos aspektai nuo 2005 m. yra ir Europos frazeologijos asociacijos vykdomo projekto tikslas – išaiškinti ne tai, kas skirtinga, o tai, kas bendra, t. y. nustatyti Europos kalboms bendrā frazeologijos dalį. Ankstesnio projekto rezultatai rodo, kad vienodų ar panašių frazeologizmų randama iki 50 skirtingų kalbų. Idiomų, turinčių panašiā leksinę ir semantinę struktūrā, esama ir tose kalbose, kurios nėra genetiškai susijusios ir kurių vartosenos teritorijos toli viena nuo kitos. Beje, reikia pažymėti, jog kiekviena tauta turi savo specifinį kultūrinį pasaulio vaizdā ir kultūrinį istorinį keliā. Kiekvienos kalbos frazeologizmų visuma perteikia tautos kultūrā, mąstymā ir vertybes. Frazeologizmai skatina tekste išvelgti kultūrologinę informacijā, per tai studentai gali plētoti komunikacinę, kalbos, sociokultūrinę ir mokymo kompetencijas. Šios galimybės yra svarbios, kai vienoje grupėje mokosi kelių tautybių studentai, dēl įvairių priežasčių patekę į kitā kultūrinę aplinkā (vienarūšėje kultūrinėje aplinkoje minėtos galimybės yra tiesiog formalios). Mokantis frazeologizmų, kyla ir **problemų**: skirtingos frazeologizmų teorijos; studentai nežino frazeologizmų; žino, bet nevartoja; negalima pažodžiui versti žodžio perkeltinės reikšmės; skirtingos asociacijos (pvz., *saulė*); tas pats frazeologizmas vartojamas skirtingame kontekste (*narsus kaip liūtas, piktas kaip liūtas*); frazeologizmų išraiškingumo studentai turi mokytis specialiai. Mokantis lingvokultūremų, sukuriama naujų **galimybų**: praplėsti leksikā; susipažinti su savo kalbos ir kultūros paveldu; daugiau sužinoti apie kitā kultūrinę aplinkā (kiekvienos tautos vertybes, stereotipus, elgesio normas, kalbėjimo etiketo taisykles, papročius, gyvenimo būdā ir kt.); praturtinti tarpusavio bendravimą gerbiant kultūros paveldā; motyvuoti domėtis kalbotyros ir ekstralingvistiniais tyrinėjimais. Ši informacija praturtins abi puses, nes kalbos vartotojai, dalydamiesi patirtimi, mokosi iš kitų tautų kultūros tradicijų.

Pagrindinės sąvokos: idiomos, lingvokultūrologija, lingvokultūrema, kompetencijos.